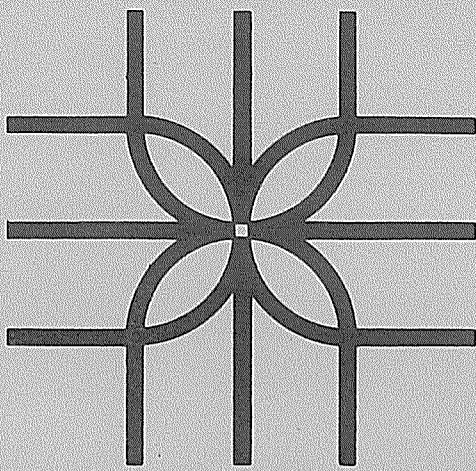
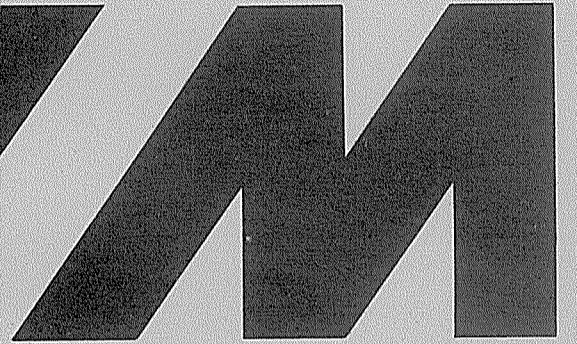

4

KÖRVONALAK

Helycsere

Nyugat-európaiak és kelet-európaiak Közép-Európáról

Alábbi beszélgetés 1987. október 17-én hangzott el németül az »Europatage« előadásorozat keretében, a müncheni »Haus der Begegnung e.V.« és A KÖR rendezésében. A résztvevők: Balla Bálint (BB), Josef Bielmeier (JB), Ludwig Frenzl (LF), Dieter Grosser (DG), George Schöpflin (GS), Michael Voslensky (MV). Szász Judit Anna lejegyzése alapján (Ortswechsel. Westeuropäer und Osteuropäer über Mitteleuropa. In: *Haus der Begegnung 1957 — 1987*. München 1988. 28-36) fordította Tábori A. Zoltán.

JB: Először is javasolom, hogy mindegyikünk fogalmazza meg tömören, mit jelent számára *Közép-Európa* fogalma.

Amikor először találkoztam ezzel a fogalommal, európai lelkeim örült neki. Alaposabb átgondolása után azonban kétségek támadtak afelől, hogy ez a fogalom használható-e politikai gondolkodásunkban. Úgy hiszem, beszélnünk kell arról, hogy mennyiben alkalmazható a kulturális és irodalmi területen túl, a mindnyájunk közös célját képező, a szabad demokratikus társadalom biztosította, eljövendő összeurópai rend elméleti megalapozásában.

LF: A lengyelek számára Közép-Európa fogalma manapság nem jelent semmit. Legfeljebb földrajzi értelemben beszélhetünk róla. A múltban politikai töltése volt — hangsúlyozom, a lengyelek számára —, az első világháború előtt a Német Birodalom politikájával összefüggésben. Ilyen értelemben rendkívül népszerűtlen volt a lengyelek körében. Manapság politikailag tehát nem létezik. Európát kettévágták az Elba mentén; Közép-Európa számára nincs hely. És a jövőben? Oroszország és Németország között szabad országok tömbjének kellene létrejönnie: Lengyelország, a balti országok, Csehszlovákia, Magyarország, esetleg Jugoszlávia, Románia. Hogy erre majd alkalmazkodik-e Közép-Európa fogalmát, mindenesetre kétkem. Mégpedig azért, mert e népek mindegyike, akárcsak mi, lengyelek, Európát akarja. Európának érezzük magunkat, és nem közép-európaiakat. A magyaroknak pedig, ha megengedik, még annyit szeretnék mondani, hogy az 56-os forradalom alatt a budapesti rádió utolsó jelentkezése így hangzott: »Európáért halunk meg!«, nem pedig így: »Közép-Európáért halunk meg!«.

JB: Lényegében tehát az Ön számára azért használhatatlan ez a fogalom, mert egyrészt történelmileg megterhelt, másrészt viszont túlságosan szűk, amennyiben a nagyobb Európát, amelyet mindannyian óhajtunk, egy kisebb, történeti és politikai képletre korlátozza.

MV: Létezik-e Közép-Európa? Nem volna logikus, ha nem létezne, elvégre van Közép-Amerika, van Közép-Ázsia, van Közép-Afrika, miért éppen Európa volna kivétel? Hol van Európa földrajzi közepe? Ha egy nagyvárost keresünk, akkor Varsovában. Dehát Lengyelország manapság

Kelet-Európához tartozónak számít. Mit jelent ma Közép-Európa? Ha megkérdeznék valakit az utcán, azt fogja mondani, hogy neki Ausztria és Németország Közép-Európa. Miért Németország? Az Atlanti-partot nézve, mi van tőle nyugatabbra? Anglia. Azt mondanám, hogy Közép-Európát nyugatra tolják, pontosabban tolták a háború után. Kelet-Európa pedig kiterjeszkedik. De mindennek kevés köze van a földrajzhoz, a logikához, és annál több a Szovjetunió politikájához egyfelől, a nyugati hatalmakéhoz másfelől.

DG: Én kiélezném a tézist: nekem, mint politológusnak, Közép-Európa fogalma történetileg megterhelt, a jelenben veszélyes, a jövőre nézve pedig hasznavehetetlen. Történetileg megterhelt: mivel 1914-ben ideológiai igazolásul szolgált a németeknek Európa fölötti uralmi törekvéseikhez; mivel természetszerűleg a Német Birodalom volt Közép-Európa vezető hatalma. Ha még Ausztriát is hozzávesszük, akkor itt volt a súlypont, amelyből egész Európát uralni lehetett. Ha ma újra alkalmazzuk ezt a fogalmat, akkor ez számomra német különutas törekvésnek tűnik Kelet és Nyugat között. 1945 után egészen komolyan így gondolta például Jakob Kaiser, a CDU elnöke a szovjet megszállási övezetben és időlegesen Adenauer vetélytársa, aki szerint Németország hidat képez a Kelet és a Nyugat között. Manapság is lehetne így érvelni: Nyugat-Németország — Kelet-Németország, egyszer csak meg kell lennie az újraegyesítésnek, hozzájön talán Ausztria is, egy erős szövetség formájában — tulajdonképp ez volna Közép-Európa? Nem lehet bennünket sem amerikanizálni, sem eloroszosítani, nekünk itt híd szerepünk van. Ezt én igen kétesnek tartom, mivel a jelenlegi világpolitikai erőviszonyok közepette ez a centrum is túl gyenge volna ahhoz, hogy hidat képezhessen. A szomszédainknak pedig ebben ugyanazt kellene látniuk, mint 1914-ben: német hegemóniális törekvéseket. Ez tehát nem megy. A jövő: Európának a szabadság, béke és jólét központjává kell válnia. Ez pedig csakis az Európai Közösség jelenlegi gazdasági és politikai hatalmából fejlődhet ki. Kisugározva Lengyelországra, Magyarországra. Minden más: utópia.

JB: Különösen fontosnak tűnik az utolsó pont: gazdasági hatalom, mint a szabad és jóléti politikai jövő alapja — vagyis az EGK-ból kiindulva egy nemcsak Közép-Európára korlátozódó, hanem egész Európát átfogó fejlődési perspektíva.

SG: Az utóbbi néhány évben eléggé figyelemmel kísértem a Közép-Európa körül zajló vitát, és az az érzésem, hogy valamennyire eltérő a meghatározásom annak politikai vonatkozásairól, amiről részben Dr. Frenzlől, részben pedig Grosser professzortól hallottunk. Szerintem a szóban forgó térség, Közép-Európa identitása lassú újrameghatározásának vagyunk tanúi. Egy népnek számos politikai

identitása lehet. Úgy vélem, hogy ebben az övezetben a különböző népek arra törekednek, hogy a kommunista forradalomtól rájuk kényszerített identitás helyett másikat találjanak maguknak. Ezzel kapcsolatosan jelezni kell, hogy elutasítják a kommunista forradalom nem-európai aspektusait, demokráciát, szabadságot és mindenekelőtt változatosságot akarnak. Szerintem ez a lényege a közép-európaiságnak: nem redukcionista, nem egyenműsítő, hanem egyidejűleg hagy érvényesülni egy nagyszámú, részben megegyező, részben ütköző értékrendszerű identitást. Ilyen értelemben tehát vita, dialógus.

JB: Schöpflin úr számára tehát az identitás keresése a meghatározó, ami természetes is, elvégre a kommunista forradalmak, akár Lengyelországról van szó, akár Magyarországról, vagy bármelyik másik országról, lényegében kulturálisan lefejezték ezeket a népeket, ami végül is tarthatatlan a számukra.

BB: Időközben majdnem mindent elmondtak, úgyhogy marad számomra a parafrazálás, vagy egyfajta összefoglaló. Közép-Európában négy, földrajzilag, politikailag és történetileg lehetséges zóna létezik. Az egészen nyugatiak, angolok, spanyolok vagy franciák számára Közép-Európa nem érdekes, legfeljebb csak mint a német veszély tényezője. A Közép-Európa fogaomnak ez a melléközöngéje a második világháború után eltűnt, joggal, és ha most Nyugat-Európában, illetőleg Nyugat-Németországban és Ausztriában újra felvetik, akkor ez — ebben teljesen egyetértek Önnel, Grosser úr — haszontalan és káros. Német részről azért vetik fel, hogy a kelet-európai népeket mint mikro-európaiakat, végeredményben mint európaiakat újra felfedezzék a vasfüggöny mögött. Csakhogy mindennek politikai célja egy második Rapallo, egy pacifista Németország, egy semleges Össznémetország megteremtése, ez igencsak szemet szúr. Ez hát a nyugati oldal, amely alól Ausztria kivétel, az itteni felélesztési kísérletek k.u.k. hagyományokból táplálkoznak, amelyek korántsem csak kékszemű ábrándok, és valami mást értenek Közép-Európán. Kelet-Európában földrajzilag és kulturálisan egyaránt elhatárolódik a kelet-közép-európai Közép-Európa; ezt kell mondanom, Voslensky úr remélhetőleg nem érti félre, Oroszországról, de részben a balkáni országokról is: Lengyelország, Csehország, Magyarország, Horvátország. E népek számára Közép-Európa negatív volt, mint német veszély, ahogy erről már szó volt, és egymás közötti kapcsolataikban semmit sem jelentett. Nyugati kulturális centrumok felé tájékozódtak: Berlin, Párizs, London felé. Most, a második világháború, jobban mondva a hetvenes-nyolcvanas években újra felfedezik Közép-Európát, mivel ez az egyetlen használható fogalom arra, hogy a földrajzi-történetiből kiindulva a szovjetrendszer elleni antipolitikumot fejlesszenek ki. Most nem az a kérdés, hogy ebből lesz-e valami. Megvan hozzá a hajlandóság.

Bielmeier úr az előbb a pénzreformról

beszélt — ez valóban egy nagyon fontos jubileum. Nekem azonban, mint berlininek és kelet-közép-európainak az jut eszembe, hogy a pénzreform ugyanakkor a megosztás kezdetét is jelentette azért, hogy a nyugati márkát nem fogadták el Berlinben, második otthonomban, ami pedig jelenleg Kelet-Európában zajlik, nem más, mint szintén pénzreform, a piacgazdálkodási és konvertibilitási orientáció értelmében. De, mint mondtam, a problémát abban látom, hogy a kimondott nyugat- és kelet-európaiak között két teljesen különböző Közép-Európa koncepcióval és annak variációival van dolgunk.

JB: Nagyjából az a benyomásom, hogy a pódium résztvevői közül lényegében senki sem tartja a vitatott fogalmat politikailag használhatónak. Az új Európa megteremtésének azonban, amit ez a beszélgetés is szolgálni kíván, nemcsak földrajzi, hanem politikai akadályai is vannak. Európát két világhatalom hegemoniája osztja meg, és mi abban a kutyaszorítóban vagyunk itt nyugaton, hogy egyfelől nem lehetünk érdekeltek abban, hogy az amerikaiak kivonuljanak, másfelől nem feltételezhetjük, hogy a Szovjetunió, még ha folytatja is a leszerelést, rövid távon abban a helyzetben lesz, hogy más eszközökkel tartsa fenn uralmát. Ez a dilemma.

Erre jön Közép-Európa fogalma. Egyetértenek azzal, amit Schöpflin úr mondott, miszerint itt elsősorban az utóbbi négy-öt évtized kommunista forradalmi által eltűntetett, elnyomott identitás keresésének következményéről van szó?

SG: Szeretnék valamit megjegyezni. Az előbb Európa jövőjét említette. Számomra ez valamiféle kész terméket sugall. Nos, érzésem szerint a történelemben nincsenek befejezett folyamatok, Európa egy cseppfolyós fogalom, változik, állandóan egy sereg ellentétes tendencia összehatásának az eredője. Szerintem jelenleg az történik, hogy az Európai Közös Piacot — mint Európa egyik lehetséges megoldását — átértékeli a közép-európai népek tevékenysége. És ez teljességgel természetes folyamat, amennyiben igazam van abban, hogy a történelemben nincsenek befejezett dolgok.

MV: Nem egészen értek egyet az Önök álláspontjával, nagy vonalakban igen, de nem teljesen. Természetesen a realitások úgy festenek, ahogy azt Önök kifejtették, és magától értetődően a történelemben minden mozgásban van. De a realitások nem azért vannak, hogy meghajoljunk előttük, hanem hogy megpróbáljuk őket, amennyiben szükséges, lehetőleg értelmes eszközökkel, más realitásokká átalakítani. Másodsor: Önök a hagyományoknak megfelelően hasonlítják össze Kelet- és Nyugat-Európát, amennyiben ott a Szovjetunió, emitt pedig Amerika a hatalmi tényező. Namármost, Amerika nem európai ország, míg a Szovjetunió csak földrajzilag is negyede vagy harmada Európa. Ha pedig nem pusztán földrajzilag, hanem politikailag és kulturálisan nézzük, azt mondanám, hogy a Szovjetunió összességében európai ország, bizonyos

Folytatás a 2. oldalon

Moszkváig, nem Európa. Ez a válasz arra a kérdésre, hogyan kell elérni azt a bizonyos egyenlő távolságot. Előbb a mi közös európai házunkat kell rendbehoz-nunk. Európai mintára.

Végül: a »befejezetlen termék«-hez — kelet-európai fejlődés nyugati irányban. Teljesen egyetértek azzal, hogy ez egy folyamat. Úgy vélem, hogy ez a folyamat több szinten megy végbe. Nagyon gyorsan a gazdaságban, újabban fokozottan a turizmus terén, az ideológiában is, nagyon lassan azonban a kül- és a belpolitikában, valamint a szigorúan vett katonapoliti-kában.

El kell érni azt, hogy a békés értékek uralkodjanak a világban, mert akkor nem következhet be olyasmi, amiben a katonai dönthet. Ez az útja annak, hogy Orosz-orzágot egy másik Oroszországgá ala-kítsuk: eltüntetni a militarista értékeket, de nem agyonhallgatásukkal, hanem hatá-suk megsemmisítésével. Egy valóban bé-kés világban az eszme és a gazdaság ural-kodik. Abba már nem sok beleszólnivalója lehet egy hajdan katonai erejére támasz-kodó rendszernek.

JB: Örülök, hogy ezt ilyen nyíltan felvet-tette. Elvégre nem légtüres térben, hanem politikai adottságok közepette beszél-gtünk, és ha a jövőt vizsgáljuk ilyen szem-pontból, akkor meg kell fontolnunk a re-alitásokat, valamint azok lehetséges vál-tozásait, természetesen. Egyetértek Ön-nel, amikor azt mondja, hogy Közép-Európa fogalma a nyugat-európaiaknak alkalmatlan, a kelet-európaiak számára viszont egy lényeges fogalom, amely reményeket hordoz, ha jól értettem Önt...

BB: ...egy alibi, egy trójai faló...

JB: ...igen, egy trójai faló. Mit gondolnak erről a többiek?

LF: Európa új rendje csak a posztszovjet érában érdekes. Egy megváltozott Szovjet-Oroszország túl kevés.

JB: Másszóval: az új Európáról csupán ak-kor lehet szó, ha a Szovjetunió maga mö-gött hagyta azokat a fejlődési állomásokat, amelyeket sok európai nép már maga mö-gött tudhat. A demokratizálódás kény-szere tulajdonképpen.

LF: Igen. Egyetértek Grosser úrral abban, hogy az Európai Közösség, mint gazda-sági hatalom, megújító szerepet fog ját-szani. A két rendszer közötti verseny vég-ső soron a gazdaságban dől el.

Ha már az Európai Közösségről van szó, el kell mondanom a következőt: sajnos, a nagy de Gaulle tábornok, akit nálunk Lengyelországban még ma is annyira sze-retnek, elkövetett egy hibát, éspedig túl-ságosan fékezte a Nyugat politikai fejlő-dését. Sajnos, az Európai Közösség még mindig csak egy gazdasági hatalom, de nem politikai. És ez hallatlanul fontos. Nézzék csak meg az Európa-Parlamentet. Nagyszerű, hogy létezik, de a kompeten-ciája, hatásköre túlonúl csekély. Az Euró-pai Közösség természetesen a posztszovjet érában is erős befolyást fog gyakorolni az egész keletre, nem hiszem azonban, hogy Lengyelország felszabadulása után rögtön beléphetne a Közösségbe. Ehhez túl na-gyok a gazdasági érdekek.

Az utolsó kérdést Önhöz, Voslensky úr: hol húzódik Európa határa Oroszországon belül? Én is állítom, hogy az orosz nép európai. Kétségkívül. A katolikus-ortodox hit, a tizenkilencedik század nagy iro-dalma egyaránt európai. Am a politikai rendszer Oroszországban századok óta változatlanul despotikus. De Gaulle mon-dotta: »L'Europe de l'Atlantique à l'Oural«. Ön azt mondja, Vlagyivosztokig. Valahol ott kell lennie a határnak...

MV: Ön elismerte, hogy az orosz nép európai, és ez így is van. És hogy az orosz kultúra ugyancsak európai. Nézze csak a különbséget az orosz és a japán, vagy a kínai kultúra között. Létezik az orosz szövetségi köztársaság, amelyhez termé-szetesen Vlagyivosztok is hozzátartozik. Azt mondanám, hogy De Gaulle nem pusztán földrajzi megfontolásokról mon-dta: az Uralig. Hogy az oroszok a 16-17. századi szibériai gyarmatosításuk idején az ottani őslakosságot kiirtották, ezt nyíltan beismerjük, ez gyakorlatilag az eu-rópai kórhöz tartozik. De amikor azt mondjuk: európai, nem kell, gondolom, feltétlenül azt is hozzágondolnunk, hogy:

szabad és demokratikus. Mert ha ezt az elvet elfogadjuk, akkor az NDK nem eu-rópai, és akkor Hitler alatt egész Német-ország, és Mussolini Olaszországa és Franco Spanyolországa szintén nem Eu-rópa. Ez veszélyes volna, gondolom, mert elmosná az Európa és Ázsia közötti különbséget. Japán európai, mindenesetre európaiabb, mint az NDK. Véleményem szerint világosan meg kell különböztet-nünk a földrajzi és kulturális kategóriákat egyfelől, a politikai struktúrákat pedig másfelől. A politikai struktúrák adottak, és a Szovjetunió által uralt területeken bi-zonyosan nem olyanok, mint itt. Ezek után a probléma az, hogy Európának az a része, amely mindinkább Közép-Európá-nak érzi magát, és amelyet mi továbbra is Kelet-Európaként emlegetünk, vagyis hogy ez a rész az adott politikai struktú-rák közepette közeledjék mindinkább Nyugat-Európaéhoz. Ez volna a feladat. Mint az életben általában, a politikában is előbb a célt kell kitűzni, utána pedig ele-mezni, hogy milyen módszerek alkalmaz-hatóak elérésére, mely utak bizonyulhat-nak hozzá járhatóknak.

JB: Node Voslensky úr, Balla úr az előbb világosan kifejtette, hogy számára az értékrendszer is meghatározó. És ha jól értettem Grosser urat, az Európai Közös-ség jövőbeli szerepét illetően hasonló véleményének adott kifejezést. Másszó-val: ki játssza majd a vezető szerepet Eu-rópa új képének megformálásában? Az oroszok lesznek azok, természetes sú-lyuknál fogva, vagy más tényezők, például a nyugat-európai értékrendszer? Ebben az értelemben egyetértek azzal a megállapítással, hogy az amerikaiak in-kább európaiak, mint a jelenlegi Szov-jetunió. Természetesen Európa, értékei közvetítésével, messze határain túl hoz-zájárult a világ különböző régióinak ala-kításában. Még egyszer viszatérnék Gros-ser úr megállapítására az Európai Közös-séget, mint az eljövendő Európa elő-csapatát illetően. Ezzel összefüggésben emlékeztetnék Ludwig Erhard 1948-ban tett kijelentésére: »Sorsunkat a gazdaság fogja eldönteni«. Egy olyan időpontban mondotta ezt, amikor a Németországi Szövetségi Köztársaság romokban hevert, és senki emberfia nem gondolt arra, hogy néhány éven belül e döntéseknek köszön-hetően újjáépül és prosperálni fog. Európa egy részében jelenleg is az a helyzet — különösen Kelet-Európában, a Szov-jetuniót is beleértve —, hogy a politika ebek harmincadjára jutott, egyszerűen azért, mert a gazdaság nincs rendben. Ennyiben el tudom képzelni, hogy a Szov-jetunió a közeljövőben tudatos euró-paizálásra fog törekedni, hogy gazdasági-lag és technikailag felzárkózzék. De ez önmagában nyilván nem elég. Ludwig Erhard számára is világgóssá vált, tíz évvel 1948 után, hogy a társadalom, amennyi-ben csak gazdaságban gondolkodik, maga is kétségbe vonja előbb-utóbb az ered-ményeket. Elvégre itt más kategóriáknak is szerepet kell játszaniuk.

DG: Néhány rövid megjegyzés. Első pont: Schöppflin úr egy új identitásról beszélt, amely e témakörben mostanában Kelet-

Európaszerte kitapintható. Ezzel kapcsolatosan egészen világosnak kell lennie, hogy az ő Közép-Európa fogalmuk telje-sen más, mint a hagyományos német, ahogy erről már szó volt. Második pont: Európa nem azonos az Európai Közösség-gel. Hol ér véget tulajdonképpen Európa? Ez engem az ötvenes évek elején az NSZK-ban folyó, a nyugati orientáció körüli vitára emlékeztet. Akkoriban a né-metek a következő alternatívát fogalmaz-ták meg: az adenaueri politika, Németor-szági Szövetségi Köztársaság nyugati in-tegrációja, így az erős Európa, amelyből kiindulva felszámolható a szovjet hatalmi befolyás Közép- és Kelet-Európában. Az ellenkező álláspont így szólt: az ég szerelmére, csak semmi nyugati integ-ráció, mert az lehetetlenné teszi az újraegyesülést, hanem demokratikus szocializmust nálunk, egy kissé nemdemo-kratikus szocializmust az NDK-ban, min-dent nyitva hagyni, az azonosságot erősí-teni, nem szétválni. Amiről most beszélünk, az lényegében ugyanez. Vagyis hogy elégedjünk-e meg egyelőre azzal, hogy a meglévő, az Elbánál végződő Európát kiépítjük, megerősítjük, majd e politikai és gazdasági hatalmi központból kiindulva szétfeszíteni a Szovjetunió hatalmi struk-túráját? Vagy pedig elejétől fogva kimon-dani, hogy ez a regionális koncepció egyúttal elzárkózás, épp ezért nem szabad erőltetni, hanem inkább hidakat kell épí-teni. A kelet-európaiakat lehetőleg minél jobban bevonni. Amire a világtörténelem józan szemlélője azt fogja mondani: a tör-ténelmi folyamatokat csak az erő pozíció-jából lehet befolyásolni, gazdasági bázissal és megfelelő védelmi képességgel. Ehhez látnunk kell, épp itt Európában, hogy a nyugat-európaiak, a németek és az Egyesült Államok érdekei nem feltétlenül esnek egybe, ha sok kérdésben hasonlóak is, és így hosszú távon nem bízhatunk abban, hogy az amerikaiak a végtelenségig készek lesznek Európát védelmezni, szükség esetén akár meg is halni érte, ha maguk az európaiak nem tesznek valamit a saját védelmükért. Ezért nem marad más számunkra, mint a jelenlegi utat folytatni, mégpedig a már meglévő, szabad Európát erősíteni, vagyis a Közösséget és haszon-élvezőit, Svájcot, Svédországot, Ausztriát. Azzal a halvány reménnyel, hogy az erős, egységes, az Egyesült Államokkal szövetséges, de tőle független Nyugat képes lesz idővel a keleti struktúrák fellazítására. Ami nem jelenti azt, hogy olyasfajta illü-ziókba ringathatnánk magunkat, mintha a Szovjetunió, mégha a reformok útjára lépne is, ami teljesen nyitott kérdés még, vagyis hogy nyitottabbá válva sem marad meg elsőrangú katonai hatalomnak. Gazdasági, politikai és katonai súlyánál fogva nemcsak Kelet-, hanem Közép- és Nyugat-Európára is befolyással marad, a számításból ki nem hagyható tényezőként. **SG:** Nagyon igazat kell adnom Grosser úrnak abban, hogy a szovjet rendszer még nagyon hosszú ideig, legalábbis az általunk belátható ideig meg fogja még hatá-rozni a realitásokat Európa keleti és kö-zépső térségében. Ezzel kapcsolatban a

Folytatás az 1. oldalról

ázsiai elemekkel, amelyek azonban sem-miképpen sem határozzák meg reális po-litikáját. Vlagyivosztok magától ér-tetődően orosz város. Szibériát oroszok népesítették be, és ott ugyanazt a nyelvet beszélik, mint Moszkvában. Ezért gondolom úgy, hogy az amerikai hegemonia itt, és az orosz Kelet-Európában két teljesen különböző befolyásolási gyakorlat, persze nem hatalmi vonatkozásban.

Nem gondolják, hogy ésszerű volna, ép-pen a remélhetőleg lehetséges fejlődésnek megfelelően, ha a kelet-európai országok ugyanúgy viszonyulnának a Szovjetunió-hoz hegemoniálisan, mint a nyugat-euró-paiak Amerikához? Így a Szovjetunió sú-lya nem volna nagyobb Kelet-Európában, mint Amerikáé Nyugat-Európában.

JB: Ez elég provokatív állításnak tűnik számomra, még ha egyidejűleg megpró-bálom is a Szovjetuniót másféle hegemo-niális hatalomnak elképzelni, mint ami-lyen eddig volt. Ha abból indulunk ki, hogy Közép-Európa fogalma alkalmatlan egy jövendő Összeurópa kialakítására, de mint szándék, mégiscsak ez húzódik meg mögötte, akkor felvetődik a kérdés, egyáltalán miként tudnának az európaiak oly módon létrehozni egy összeurópai rendet, hogy a Szovjetuniót ne vonják bele? Egyfelől — nem tudom, jól látom-e — ott a kelet-európai népek azon törek-vése, hogy mindinkább kivonják magukat a Szovjetunió kényszere alól, támadási le-hetőségeinek köréből. Másfelől azt látja az ember, hogy a geopolitikailag a Szov-jetunió valóban Európa vezető hatalma, mint azt Ön helyesen mondja, mivel Ame-rika az Atlanti-óceánon túl fekszik. Tehát, létrejöhet-e egyáltalán egy békés európai rend Oroszország, a Szovjetunió köz-reműködése nélkül? És: miféle Oroszor-szág lesz az, amelyik közreműködik? Mi-féle Szovjetunió?

BB: Első hozzászólásomban két véle-ményre akartam, most négyre kell vála-sznom. Ön kétszer is azt mondta, Biel-meier úr, hogy Közép-Európa használha-tatlan fogalom. Nem. Természetesen dia-lektikusan kell felfogni, hogy ez mit jelent, ennél az asztalnál nem kell magyarázni, mindannyiunknak van dialektikus iskolá-zottsága. Németország-Ausztria és Nyu-gat-Európa számára legfeljebb kulturális értelemben beszélhetünk róla, politikailag semmiképp. A kelet-európaiakat és mindazokat viszont, akik ott Közép-Euró-pával valamit kezdeni tudnak és akarnak, nyíltan és titokban egyaránt káborítanunk kell, hogy ezen a fogalmi kiskapun át jus-sanak el Összeurópába. Nyugaton el kel-lene felejtünk a fogalmat.

Távolabbról: Ön azt mondta, Voslensky úr — és ez valóban provokáció —, hogy egyfajta egyenlő távolságnak kellene len-nie a szövetségesek és vezető hatalmuk között. Ezzel kapcsolatban azt mondta, hogy Oroszország Európa, Amerika azon-ban nem. Földrajzilag, kell ehhez hozzá-tenni.

Kulturális-politikai szempontból, érték-rendszerét és politikai alapértékeit tek-intve Amerika nagyon is európai, a mai Oroszország pedig, Vlagyivosztoktól

Bemutatjuk HANS VAN DER MEER (* 1955) fotóit. A holland fényképész a nyolcvanas évek elején egy évet élt Magyarországon. Az itt készült anyaggal, melyet album formában is kiadott, 1986-ban elnyerte Hollandiában az »Év fiatal fotóművésze« díjat. Az album (Hans van der Meer: Quirk of fate. Amsterdam 1987, 36 hfl) megrendelhető a következő címen: Hans van der Meer, Onderwijzerhof 11, NL-1011 VR Amsterdam.

A művész inkább hallgat munkájáról – beszéljenek azok magukért. Ami megérint – épp most. Gondolja. Falak és emberek, téglák és asszonyok, arcok és labdák, rudak és nyakak. Hihetnénk: színes menet vonul szemünk előtt – nem az. Saját világába zárva mozog mindenki.

Öregember, az arca barátságos és fáradt. Rendetlen és egészségtelen. Hátát a falnak veti – egyedül van. A pillanat, amikor szeretnénk meghalni. Valamilyik sarkon, mikor látod – a februári napsütés elhagyott. A fáradtság pillanata ez.

De sejtéd, milyen gyönyörűt álmodik a felhalmozott papírtkepcseken a rakodómunkás. Látod a temetőben sütkérező macskák elégedettségét, a téglafalon ujjá árnyékával játszó háziasszonyt – és a bérkaszárnnyák falán és ablakain mégis valami februári napsütés.

Nézd milyen rendkívüli a mai nap. Leírhatatlan – gondolod.

(Részlet Jan Mulder előszavából)

GALÉRIA M

ARADI József 1943-ban született Aradon; a kolozsvári *Korunk* egyik szerkesztője volt, mielőtt 1984-ben Münchenben telepedett le; jelenlegi mestersége címe: soft-warc-mérnök.
TATÁR Sándor középiskolai tanár, német nyelvet tanít Budapesten.

BALLA Bálint szociológus, egyetemi tanár Berlinben, az *Európai Protestáns Magyar Szabadegyetem* (Bern) elnökségi tagja.

BIELMEIER Josef a *Bayerischer Rundfunk* politikai szerkesztőségének vezetője.

FRENDL Ludwig jogász, újságíró, a nyugat-németországi lengyel emigráció egyik vezető személyisége.
GROSSER Dieter politológus, egyetemi tanár Münchenben.

SCHÖPFLIN György politológus, egyetemi tanár Londonban, az *East European Reporter* (London) és a *Magyar Füzetek* (Párizs) szerkesztőségi tagja.

VOSLENSKY Michael történész-politológus, a híres »Nomenklatura« szerzője, a *Forschungsinstitut für sowjetische Gegenwart* (München) igazgatója.

Folytatás a 2. oldalról

legfontosabb teendőnek a politikai struktúrák és értékek közelítését tartom. Szerintem ennek kifejezője a Közép-Európa-eszme is amely kísérlet a jelenleg elérhető legjobb elérésére. Ami a gazdasági szférát illeti, azt látom, hogy a Szovjetunió és a többi kelet-európai ország rohamosan hanyatlak, és helyzetük minden téren rosszabbodik, a katonait kivéve. A nálunk zajló információs technológiai forradalomban nem vesznek és nem is fognak részt venni. Befogadására ugyanis képtelen a politikai által meghatározott struktúrájuk. Valójában nem gondolom, hogy igazi problémát jelenthetnének Nyugat-Európa szempontjából. Az igazi tragédia, szerintem, az, hogy Közép-Európát az a komoly veszély fenyegeti, hogy teljesen félreszorul gazdaságilag, egyfajta harmadik világ lesz belőle, a megfelelő elszegényedéssel, elmaradottsággal és világgpiaci versenyképtelenséggel.

BB: Schöpflin úr prognózisával részben egyetértek. Az utolsó részével. Mindenesetre felvetődik a kérdés, hogy nem lehetünk-e valamivel optimisták abban a tekintetben, hogy a Szovjetunió még a mi életünk végéig katonai hatalom marad. Mert milyen lenne ez a Kelet-Európa, amelyik gazdaságilag és hírközlésileg elmaradott, de katonailag erős marad? Ez tovább feszítené a struktúrákat. Reményem szerint ebből következnie kellene, hogy egyszer csak belátják, lehetőleg békésen, hogy ez már csak katonailag sem vihető így tovább. Már az előbb ki akartam magam igazítani, hogy elkerüljem annak látszatát, mintha az oroszokat nem tartanám európai népnek. Nagyon is annak tartom őket, és a nekik köszönhető értékeinket nem akarom most felsorolni. Azonban: vagy európaiak vagyunk, vagy pedig egy agresszív katonai hatalom. Az Európai Közösségről mondottakhoz annyit fűznék hozzá, hogy pusztán gazdaságilag kisugárzását sem befelé, sem kifelé nem lehet erősíteni. Éppen mivel a gazdasági téren megfeneklés fenyeget. A szellemi értékek terén kell új felhajtó erőknél jönniük, mint annak idején, az alapítók, Erhard, De Gaulle, Schumann, De Gasperi korában. Valamit, hogy úgy mondjam, ki kell találni. Valami régít talán. Új formában, hogy ne csak egy gazdasági közösség legyünk. Nem alaptalanul viseli a nevét a Közös Piac, mert valójában csak egy gazdasági közösség. Ámde ennél többnek kellene lennie.

JB: Szeretnék a hetvenes években felvetett konvergenciaelméletre emlékeztetni, mivel mindannyian tudjuk milyen reményeket fűztünk akkoriban hozzá. Úgy gondolom, hogy a jelenlegi kelet-európai és szovjet reformkurzus újjaélesztheti ezt az elméletet, akár mint a jövőendő Európa felépítésének politikai fogalmát is. Úgy értettem azonban, Grosser úr, hogy ez a fogalom a mostani kihívások ellenére is nemcsak problematikus, hanem egyenesen veszélyes is lehet.

DG: Talán még egy megjegyzést. Helyesen állítja Schöpflin úr, hogy a szovjet rendszer súlyos gazdasági válságban van, és ebből le kell vonnia a következtetéseket.

ARADI JÓZSEF Sokadalom

1984 egyik júniusi hétegégén Münchenben magyar fiatalok gyűltek össze egész Európából és arról beszélgettek, amivel az egyetemen vagy a munkahelyükön foglalkoztak, arról, ami fotón, festményen, könyvben, táncban elnyerte tetszésüket. Az ismerkedés kerete a sokadalom volt. Ennek mibenlétét annakidején Aradi József fogalmazta meg. Szövegét négy év múltával is időszerteinek érezzük, hiszen a KÖRVONALAK a találkozóknak nemcsak a jelvényét vitte tovább, hanem igyekszik megőrizni ennek jövőmenő, de semmiesetre sem jött-meni szellemiségét.

(A szerk.)

Mi a sokadalom?

Nem lakodalom – bár közben jól lehet lakni, nem vásár – bár van ami megvásárolható –, nem fejtágító – bár ez is hozzátartozik –, nem pop-fesztivál és nem táncház-találkozó – bár nem veti meg a zenét – és nem egészen fesztá – bár elég zúrós.

Mi hát a sokadalom? Talán mindez együtt? Karácsony Sándor, a magyar kommunikációs gondolkodás atyja, ünnepi nyelvhasználatunk vásári, sokadalmi jellegét szerette hangsúlyozni. A beszédhez, mint vásári alkuhoz, legalább ketten

kellünk: aki adja és aki veszi a szót. A szó ára pedig a jelentés. Egyikünk feljebb adja, másikunk alább engedi, vitatkozunk, ajánlgatunk, egyezkedünk, míg végül megegyezünk a közös jelentésben. Kezet rá és jöhet az áldomás.

Mi a sokadalmi alku tárgya? Nemcsak könyv, nemcsak a leírt szó, hanem a megszólaltatott, a szavalt szó is. És nemcsak a fekete-fehér dokumentumfotó vagy a színes táblakép, hanem a mozgókép is – az életbetáncoltatott gesztus.

Lehet céltudatosan ténferegni a világ négy égtája felé kitérűlő sorokon és fertályokon. A sokadalmi menet látszólag körbeforog ugyan (mint a KÖRVONALAK jelvényen látható ringlispil), végső soron mégis tart valahová – és tartozik valahová. A vásárfia, amit hazaviszünk, talán nem a menetelés hangulatának lenyomata, hanem is egy tűznyelő vagy erőművész mutaványának emléke. A sokadalom nyertese, aki a párbeszédben, a sokféleség dialógusában találja meg a közös jelentést.

A sokadalom igazi nyertese ezt a közös jelentést bírhatja egy ismétlődő alkalom tartós emlékezetére.

Mi jelenleg a mikroprocesszorok bevezetése okozta forradalom áthidalására gazdasági átalakítást hajtunk végre. A történelem politikai konzekvenciáit illetően azonban nem szabad, hogy illúzióink legyenek. A piaccgazdaság előfeltétele a demokráciának, a demokrácia azonban nem a piaccgazdaságnak. Piaccgazdasági rendszerek remekül működnek diktatúrákban. Ez azt jelenti, hogy amennyiben reformálnak is, és talán csökkentik valamennyire a pártfunkcionáriusok hatalmát a gazdaságban, decentralizálnak, a központi ellenőrzés azonban

mindenképp marad, legalábbis ami a személyi kiválasztást, a nomenklaturaelvet illeti. Vagyis a határfokot növelő gazdasági reformokban nem látok feltétlenül esélyt a diktatúra lényeges enyhítésére.

JB: De ahhoz, hogy a diktatúra lényegesen enyhüljön, arra van szükség, hogy Európa saját magát alakítsa, ne pedig távirányítsák. Láthattuk, hogy Európa jövőjének megvitatásakor minduntalan előtölkodik az eltelt negyven esztendő. Bizonnyos kérdések nem közelíthetők meg történeti visszaillesztés nélkül.

TATÁR SÁNDOR

Kockánál bizonyosabb kocka

Hommage à J.A.

Felboncolt madár üveg mögött
A rejtezés csúcsa: öklendtető kitérűlő
Az örökkévaló(bomlás)nak kitért libabőr.
Valami metafora lehet ez (de akkor mélyértelmű)
vagy hűtőpult (de akkor nem ()ország(on)ban.
Nézzünk egy másik lehetőséget.
A negyvenes nő összezárt térde-combjai –
Több is az negyven()nél
Azért annyira nem nagy ez a város.
Hogy kedvünkre.
S ugyanoda, ugyanazzal (és –azért) sose.

Hőesésben a legszebb
A sínek jobban csúsznak (– fékút –) de csillagzik a hó s ha elolvadt gyönygyözök [és

jó mélyeket lehet
... Nyáron is lehet jó mélyeket.
De akkor nagyon hamar.
t)érdéknek bizonyulnak azok a térdek.
Elégedjünk meg mára utolsóként evvel:
A hétköznapok kitermelése művészet.
Amennyiben (!) minden művészet lopás [és illetékelen.

[illet()len]
Feketepiac felé zötyög ilyenkor a [leplombált öröm

Talán palacsintát sütsz (körmöt [lakkozol...), amikor épp nem megyek hozzád
Egy véletlenül múltunk (közhely ez)
Akár az erdőben a vadnyom

TATÁR SÁNDOR

Terepmegtisztítás bérnyilkossal

– Kérem
alássan,
mélyre
elássam?
– Nem lesz,
nem is volt.
Rejthedd
e pisztolyt...

**KELLEMES
KARÁCSONYI ÜNNEPEKET
ÉS BOLDOG ÚJ
ESZTENDŐT KÍVÁNUNK
OLVASÓINKNAK.**

MOTOLN